

Autor: Martin Weiss

Kniha Anthony Browna „Úprk rozumu“ je brilantní kritikou fenoménu politické korektnosti. Fenoménu, který v posledních zhruba třiceti letech výrazně omezuje svobodnou diskusi v západní společnosti.

Politická korektnost je k smíchu a nemá u nás šanci. Tak mi to alespoň dlouho připadalo. Neuměl jsem si představit, že by ji někdo v Česku mohl brát vážně. Práce Anthonyho Browna nás přesvědčuje, že politická korektnost je záležitost velmi vážná.

V jeho knížce lze najít řadu důvodů, proč by u nás politické korektnosti měla scházet živná půda. Politická korektnost je luxusem blahobytné společnosti, a za takovou ani dnes nemáme tendenci se považovat. Její ideologické kořeny jsou v podstatě marxistické. Začalo to migrací myšlenek frankfurtské školy na americké univerzity, které po válce ty zmutované myšlenky reexportovaly do Západní Evropy. Tam je pak generace osmašedesátníků šířila společností v rámci svého „dlouhého pochodu institucemi“. Ale to všechno nás míjelo a marxismus sám byl po rozpadu komunistického režimu zdiskreditován. A komplex „liberální viny“, nápadná ingredience politické korektnosti, logicky bují ve společnostech s imperiální historií a tam, kde je na očích kontrast mezi domácím komfortem a chudobou lidí jiných národností a etnik. V postkomunistické zemi ale nedává příliš smysl.

Hlavně jsem ale věřil, že jsme vůči nákaze politické korektnosti získali imunitu díky zážitku reálného socialismu. **Copak tlak na kvóty pro menšiny v zaměstnání, ve školství i v mediální krajině není opakováním komunistického preferování dělnických kádrů?** Politicky korektní zdůrazňování skupinových identit je podezíravé vůči individualitě skoro stejně jako komunistické zdůrazňování třídní příslušnosti. A nemuselo snad každé pracoviště vykazovat, jak jeho aktivita přispívá k plnění cílů strany, tak jako dnes každá větší západní firma preventivně vyazuje svou etnickou diverzitu a ekologičnost?

Ale to všechno ještě zavání ideologií. Myslel jsem si, že to, co musí každého Čecha varovat před politickou korektností na sto honů, je cosi osobnějšího než ideologická příbuznost: vynucování lži. Veřejný diskurs reálného socialismu podobně jako politická korektnost nevyžadoval, abyste o tom, co říkáte, byli vnitřně přesvědčeni. Stačilo dostatečně svědomitě předstírat. Věřit mohlo dokonce pro duševně normálního člověka být nemožné a co víc, i nebezpečné. O některých věcech se nesmělo mluvit – ale museli jste vědět, které věci to jsou. Tak třeba pokud přišlo na literaturu, jestliže jste nějakým nedopatřením ve veřejně dostupném textu narazili na jména Milana Kundery či Ludvíka Vaculíka, museli jste je znát jako ty, o nichž se nemluví – ptát se, kdo to je, rozhodně nebylo vhodné. Toto přinucení ke spolupráci na veřejné lži bylo to nejodpudivější a nejvíce ponižující. Svobodné poměry by se měly vyznačovat mimo jiné tím, že nikdy nic takového už dělat nebudeme. A právě politická korektnost vytváří odlišné, ale analogické „slony v místnosti“, o kterých všichni vědí, ale nemluví se o nich.

A konečně politická korektnost představuje invazi politiky a ideologie do osobní sféry. Hesla jako *Osobní je politické* a *Mysli globálně, jednej lokálně* zavlekla ideologii do osobních a přímo

intimních rozhodnutí. Vlastně nechtěně posilují postavení lidského typu, kterého David Riesman v Osamělém davu charakterizoval jako vnějškově řízeného člověka. Rozdíl mezi rozhodnutím, které je autenticky moje, a rozhodnutím konformním s dominantní ideologií se rozmazává. Takže ideologicky uvědomělí lidé při výběru partnera zohledňují parametry jako politické přesvědčení či rasový původ a výběr bydliště, školy pro své dítě či místa dovolené pojmají jako ideologické gesto. Výsledkem je směšnost, pokrytectví, a odcizení. Ale nebylo snad toto všechno obsaženo ve větě, kterou si pamatuji z jednoho textu Josefa Škvoreckého o 50. letech – „V Koreji se umírá, a vy si tady klidně souložíte“? Návrat něčeho takového přece u nás nikdo nedopustí.

Jenže dnes už si tím ale nemůžeme být úplně jistí. To, co Browne popisuje ve své knížce, k nám pomalu proniká taky.

Možná právě proto, že fenomén politické korektnosti je vděčným terčem humoru, je snadné nechat se ukolébat pocitem, že to je přece všechno jen vtip. Není. Politická korektnost je komická, ale zároveň nesmírně vlivná, dobře opevněná, nemilosrdná a je spojenkyň novodobého barbarství. Podívejme se na jeden aktuální příklad ze země, kde politická korektnost ve své institucionalizované podobě vznikla.

Začal v roce 2007 na univerzitě v Indianapolisu ve státě Indiana. Osmapadesátiletý uklízeč Keith Sampson si tam jednoho dne přinesl do práce knihu s názvem Notre Dame vs. the Klan: How the Fighting Irish Defeated the Ku Klux Klan. Byla to historická studie z roku 2004 o srážkách členů rasistického Ku klux klanu se studenty místní katolické univerzity Notre Dame, k nimž došlo v roce 1924. Sampson byl vášnivý čtenář a na škole zároveň na stará kolena studoval komunikaci. Jeho kolegové ovšem jeho zájmy nesdíleli a na knize si všimli jen slova Klan a historické fotografie příslušníků klanu v charakteristických kápích na obálce. Sampson byl v listopadu předvolán do univerzitní kanceláře afirmativní akce a dozvěděl se, že na základě stížností dvou spolupracovníků proti němu bylo zahájeno kázeňské řízení. Záhy nato obdržel dopis, v němž mu ředitelka kanceláře Lillian Charlestonová oznamovala, že vyšetřila obvinění, že „rasově obtěžoval“ své spolupracovníky tím, že „opakovaně četl“ uvedenou knihu „v přítomnosti černošských zaměstnanců.“ A dospěla k závěru: **„Prokázal jste pohrdání a necitlivost vůči svým spolupracovníkům, kteří vás opakovaně žádali, abyste se zdržel čtení knihy s takovýmto pobuřujícím a urážlivým tématem v jejich přítomnosti... Prokázal jste extrémně špatný úsudek tím, že jste záměrně a otevřeně četl knihu týkající se historicky a rasově odpudivého tématu v přítomnosti černých spolupracovníků.“** V dopise bylo Sampsonovi nařízeno, aby knihu nečetl v bezprostřední blízkosti spolupracovníků a, chce-li ji přesto číst, aby si odsedl. Nechyběla výhrůžka kázeňským řízením a finančním postihem.

Ani spolupracovníci, ani úředníci Kanceláře afirmativní akce neměli zájem se s okolnostmi a knihou blíže seznámit. Sampsonův odborový předák mu řekl, že je to, jako by do práce přinesl pornografii.

Pak se ale Sampsona zastala vlivná liberální organizace **ACLU**, americká unie pro občanské svobody, a taky autor knihy. V únoru následujícího roku se záležitost dostala do novin, načež

ředitelka Kanceláře afirmativní akce promptně revidovala svůj závěr. Ne ovšem, že by uznala to, co všichni, kdo o případu psali: že k této absurdní urážce občanských svobod a základních idejí univerzity nikdy nemělo dojít. „Ráda bych upřesnila, že můj předchozí dopis nelze vykládat tak, že vám není dovoleno číst vědeckou či podobnou literaturu v průběhu pracovních přestávek,“ začínal dopis. „Vaši spolupracovníci se domnívali, že jste jednal se záměrem vytvořit na pracovišti nepřátelskou atmosféru antagonismu. Vy jste se domníval, že čtete o pracovní přestávce vědeckou práci, což by vám mělo být umožněno bez ohledu na to, zda její téma znepokojuje vaše spolupracovníky. Nejsem schopna dospět ke konečnému závěru ohledně toho, co bylo záměrem vašeho chování. Samozřejmě, pokud jeho záměrem bylo narušení pracovního prostředí, stalo by se takové chování předmětem kázeňského opatření univerzity. Protože však nejsem schopna dospět ke konečnému závěru, nebudou v předmětné záležitosti proti vám přijata žádná kázeňská opatření.“ Nejen, že ústup ředitelky Charlestonové byl trapně alibistický, ale Sampson se navíc dozvěděl, že jeho chování teď vyšetřuje pro změnu oddělení lidských zdrojů. Mezitím se ale na Sampsonovu stranu postavila další organizace, **FIRE** – Nadace pro individuální práva ve vzdělání, a ta se spolu s další publicitou zasloužila o to, že vedení univerzity v dubnu celé řízení anulovalo a konečně v červenci (po dalším kritickém článku v novinách) se Sampsonovi omluvilo.

Jak mohlo univerzitě trvat, než dospěla k tomuto v civilizované zemi samozřejmému a jedinému možnému kroku, osm dlouhých měsíců? Vždyť z pozornosti organizace, jako je ACLU, z reakce na blozích, v celostátních novinách i v televizi muselo být univerzitním činitelům jasné, že to bude jen horší. Nikdo samozřejmě neuznává rád chybu, ale v tomto případě nám více napoví pohled na oficiální životopis funkcionářky zodpovědné za celou aféru:

„Lillian Charlestonová je uznávaná v celých USA pro své znalosti a vysokou odbornost v afirmativní akci a souvisejících oborech. Vedle své 16 let trvající práce na pozici referentky pro afirmativní akci na Indianské univerzitě působila jako specialista na desegregaci pro správu indianapoliských škol. Byla členkou správní rady Americké asociace pro afirmativní akci...“ a následuje výčet jejích funkcí v řadě dalších organizací, vesměs rovněž s politicky korektní náplní činnosti. Před svým odchodem do důchodu (jenž nastal příhodně vzápětí po Sampsonově případě) pobírala Lillian Charlestonová roční plat 106 000 dolarů. A je černoška. Sampson je běloch. Stěžující si spolupracovníci byli černoši.

Nešlo tedy o exces. Nešlo o přehlédnutí nebo opomenutí. Šlo o profesionální jednání odpovídající nárokům „dobré praxe“ oboru. **Politická korektnost není hobby pár pseudointelektuálů. Je to rozvětvená mašinérie pevně zachycená ve strukturách, dobře institucionálně a finančně zabezpečená a s velkými finančními a mocenskými zájmy. Lidé podřadného intelektu a charakteru mají díky ní příjmy a moc, na jaké by v případě zhroucení politické korektnosti nikdy nedosáhli.**

A další poznatek z posledního případu: od univerzity, zakládaných jako místa svobodného bádání, spásu nečekejme. Od té doby, co se akademické kruhy po marxisticku rozhodly, že jejich cílem bude svět nikoli vykládat, ale měnit, už se na to, že budou chránit svobodu projevu, nedá spolehnout.

Není pochyb o tom, že politická korektnost u nás zatím nemůže počítat s automatickým přijetím. Kdoví, zda za to mohou spíš faktory popsané v úvodu, anebo to, co může někdo vidět jako české buranství – jestliže první generace zdejších demokratických elit trpěla z dnešního hlediska různými civilizačními nedostatky typu neznalosti cizích jazyků či nepoužívání deodorantů, nelze jí na druhé straně upřít i netknutost politickou korektností. Co víc, podobně jako u toho deodorantu si ani nebyla vědoma žádného nedostatku. Když počátkem 90. let napsala jakási progresivní Američanka kritický článek o českých sexistických velikonočních zvycích, stala se předmětem všeobecného posměchu. O společenské atmosféře svědčí, že v pořadech komerčních rádií a televizí nejsou stereotypy z éry před politickou korektností rozhodně tabu.

Nicméně tak jako se ukázalo, že recepty reálného socialismu nejsou navěky vykořeněné, že stačí zbavit je explicitní komunistické či socialistické visačky, a jsou opět částí veřejnosti přijímány a žádány, tak je i třeba počítat s tím, že vůči politické korektnosti nejsme imunní. A v tu chvíli vidíme, že podmínky jejího vzniku, o nichž píše Browne, u nás vznikají taky.

Kde se u nás politická korektnost bere? Přichází z ciziny – skrz akademické kruhy a zavádění genderových studií. Skrz organizace a jednotlivce zabírající se monitorováním situace romské menšiny, případně tzv. pravicového extremismu. A hlavně skrze Evropskou unii. Ta je zaprvé nositelem standardní politické korektnosti v oblastech jako ochrana menšin, multikulturalismus, specifická ženská práva a podobně. Šíří je zejména prostřednictvím programů a grantů neziskovým organizacím z Evropského sociálního fondu a dalších, jež mají politicky korektní kritéria. Zadruhé Unie vytváří zvláštní formu politické korektnosti týkající se jí samé: podpora stále hlubší evropské integrace a myšlenek přicházejících z Bruselu se předepisuje jako samozřejmá, opačný názor je prezentován jako podezřelý a vyžadující vysvětlení, případně nápravu. Neústupně jsou vyžadována gesta podpory Unie, jak ukazuje třeba spor o to, zda musí prezident Klaus vyvěsit na Pražském hradě vlajku EU. Politické špičky ministerstev v tom hrají roli spíš pasivní – ministr sociálních věcí Zdeněk Škromach by asi obtížně vysvětloval, co to je „**gender mainstreaming**“, nicméně jeho ministerstvo tuto politiku (tak mlhavou, že ji ani nelze vyjádřit českým slovem) šířilo, jako by to byla ta nejsamozřejmější věc na světě. Samo o sobě nemá asi velký dopad, že od roku 2006 existuje jakási ministryně politické korektnosti přímo v kabinetu. Návrhy ministryně Džamily Stehlíkové – typická byla třeba myšlenka na zákaz fyzického trestání dětí zákonem – zpravidla zašly na úbytě, aniž se dostaly na jednání vlády. Paradoxně se ministryně sama stala obětí politické korektnosti, když poznamenala, že některé romské rodiny nechápou význam vzdělání a neposílají děti do školy. Tento mimořádný úkaz, že ministryně otevřeně pojmenovala skutečný problém, dopadl tak, že svůj výrok ještě téhož dne odvolala.

Společenské změny ovšem dlouhodobě hrajou politické korektnosti do karet. Čas přinesl spolu s cizími jazyky a deodoranty taky zvýšený důraz na vzdělání. Roste množství předpisů, které je třeba naplňovat, a roste množství pracovních pozic ve státním i soukromém sektoru, kde je třeba především dosahovat naplňování těchto předpisů a takzvaně komunikovat. Roste počet vysokoškolských studentů, kteří si hlavně chtějí snadno opatřit nějaký diplom, a nabídka jim vychází vstříc. Roste množství agend, rekvalifikací, koordinátorů, intervenčních center, státních i nevládních agentur. Jinak řečeno, roste počet pracovních míst, kde lze

všechno „okecat“, a roste množství lidí, u nichž je schopnost všechno „okecat“ hlavní kvalifikací. Jaká to skvělá příležitost pro politickou korektnost!

Podívejme se na příklad, v němž se protínají všechny zmíněné faktory: vysoké školství, Evropská unie, menšiny, nevládní organizace, multikulturalismus. Společnost Člověk v tísní v rámci svého vzdělávacího programu provedla průzkum, jaké jsou názory studentů „multikulturního/interkulturního vzdělávání“ na tuto matérii. Není snad ani třeba dodávat, že program financuje Evropská unie. Výsledek hodnotili organizátoři tak, že „značná část studentů zastává etnocentrické postoje“ a určitá část i „rasistické názory“. Jak k tomu dospěli, ukazuje ukázka hodnocení vybraných odpovědí pracovníkem nadace:

K2. Kultura některých národnostních skupin je na vyšším stupni vývoje než kultura jiných skupin.

Na tuto otázku odpovědělo 30,2 % respondentů zcela souhlasím, 40,2 % odpověď spíše souhlasím, 12,5% středovou hodnotu, 10% odpověď spíše nesouhlasím a 7,1% možnost zcela nesouhlasím.

Tato otázka, znějící jako prosté konstatování, v sobě obsahuje etnocentrický – rasistický (?) předpoklad, že totiž určitá skupina obyvatel je lepší/výše postavená než skupina jiná. S tímto silně etnocentrickým tvrzením více či méně souhlasí nadpoloviční většina studentů (celkem 70,6%), naopak více či méně nesouhlasí pouze 17,1% respondentů.

K4. Kdyby některé skupiny imigrantů zůstaly doma a nepřicházely by do ČR, měli bychom méně problémů.

Na tuto otázku odpovědělo 13,2% respondentů zcela souhlasím, 31% odpověď spíše souhlasím, 24,6% středovou hodnotu, 21,7% odpověď spíše nesouhlasím a 9,6% možnost zcela nesouhlasím. I tato otázka je silně etnocentrická a xenofobní, přesto s ní více budoucích pedagogů souhlasí (celkem 44,2%) než nesouhlasí (31,3%).

K6. Děti ze sociálně a kulturně odlišných rodin by se měly přizpůsobit prostředí českých škol.

Na tuto otázku odpovědělo 18,5% respondentů zcela souhlasím, 38,8% odpověď spíše souhlasím, 26,7% středovou hodnotu, 13,5 % odpověď spíše nesouhlasím a 2,5 % možnost zcela nesouhlasím. S tímto tvrzením, které je rovněž etnocentrické a popírající ideje multikulturní společnosti, souhlasí více než polovina respondentů (57,3%), naopak s ním nesouhlasí pouze 16% budoucích pedagogů.

Máme zde školu politické korektnosti jako na dlani. Hodnocení první otázky (K2) věrně odráží jeden z axiomů politické korektnosti: hlavně nehodnotit! Neexistuje lepší a horší, existuje jen odlišnost. V jiném kontextu by přitom hodnotitel nepochybně souhlasil, že česká kultura je, přinejmenším co do multikulturalismu, na nižším stupni vývoje než kultura západoevropských zemí.

U druhé otázky (K4) je evidentní, že imigrace nás jednak obohacuje, a jednak nám přináší zcela konkrétní, doložitelné problémy a náklady – ve zdravotnictví, v zátěži pro úřady, v nedorozuměních vyvolávajících napětí, i ve specifické kriminalitě. Politická korektnost však velí to první absolutizovat a to druhé nevidět.

Ve třetím případě (K6) hodnotitel nechápe, že součástí kultury je i postoj ke vzdělání, míra respektu k autoritám, normy společenského chování, role mužů a žen, a že kultury se v těchto ohledech liší. Jak jinak má dítě z cizí kultury v české škole přežít a něco si z ní odnést, než že se do určité míry přizpůsobí její kultuře? Hodnotitel však zřejmě zastává názor, že kulturní rozdíly buď neexistují, nebo jsou vždy a všude překlenutelné, anebo se má přizpůsobit česká škola.

Praktické dopady ovšem politicky korektního jedince nezajímají. Důležité je znát správné kategorie a umět správně vyhodnotit politicky nekorektní odpověď: Etnocentrické! Xenofobní! Popírá ideje multikulturní společnosti! Student není veden k přemýšlení, poznávání a hledání řešení, nýbrž jen a pouze k nalezení nezávadné odpovědi v testu. Test, hypotetická, uměle nastavená situace, je také oblíbenou pomůckou pseudointelektuálních byrokratů, jací se snadno uplatňují na vysokých školách. Je vlastně povzbudivé, že tolik adeptů učitelství dopadlo v testu tak špatně – pokud to ovšem není způsobeno nezajmem o předmět studia tak totálním, že ho nepřemůže politická korektnost. Netečnost ale k porážce politické korektnosti dlouhodobě nevede. Vždyť, jak říká Browne, ta je produktem společnosti cítící se natolik bezpečně, že „se vzdala rozumové úvahy ve prospěch citovosti a pravdu podřídila dobrotě.“ Člověk, který si nevypěstuje návyk kritického myšlení, ale má potřebu být dobrý, snadno podlehne svodům emocionální manipulace, kterých je všude plno.

Francis Fukuyama v roce 1989 ve svém eseji *Konec dějin?* napsal, že marxismus jako živá ideologie je mrtev, a nic na tom nemění existence „pár přežívajících, izolovaných věřících v místech jako Managua, Pchjongjang nebo Cambridge ve státě Massachusetts,“ sídle Harvardovy univerzity. Dočkáme se doby, kdy bude možné napsat, že „PC“ je mrtvá, a nic na tom nemění existence pár přežívajících, izolovaných věřících v místech jako Brusel nebo Cambridge ve státě Massachusetts? A budeme si muset my v Čechách odbyť celou tu pouť, anebo budeme schopni si ji zkrátit? To je třeba pochopit ne jako otázku, ale jako výzvu. České vydání Browneovy knížky nám při tom bude pomocníkem.

Anthony Brown: *Úprk rozumu*. Nakladatelství Dokořán, Praha 2009
Doporučená cena 250 Kč.

Převzato ze stránek *Občanského institutu*.